

**SEBARGA (TREFOLIUM) O‘SIMLIGINING BOTANIK TA‘SNIFI
VA DORIVORLIK XUSUSIYATI**

Samarqand davlat veterinariya meditsenasi chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti.

**Assistent: Shodiyeva Zulayxo Shavkatovna, Talabalar: Boymirzayeva
Shamsiya Ravshan qizi, Dusiyarov Farrux Sherzod o‘g‘li**

Annatsiya: Sebergani butun O‘zbekiston bo‘ylab topish mumkin, lekin eng muhimi-namligi juda yuqori bo‘lgan joylarda u ko‘proq bo‘ladi. O‘zbekiston hududida bir vaqtning o‘zida bir necha turdagi sebarga bir necha turdagi sebarga o‘sadi, ularning har bir an’anaviy tibbiyotda keng qo‘llaniladi. Qizil sebergadan damlama tayyorlanadi va taloq kasalliklarida qo‘llaniladi. O‘tloq sebergasi branxid, yo‘tal, kamqonlik, bezgak, astma uchun ishlatiladi. Oq sebergadan tonik, og‘riq qodiruvchi va kuch beruvchi dorivor sifatida ishlatiladi.

Kalit so‘zlar: Vitamin, karatinoid, kumarin, 2,7 % gacha flavonoid, izoflavoklar, qandlar, shilliq moddalar, oshlovchi moddalar.

Mavzuning dolzarbligi: O‘zbekiston o‘simlik dunyosi juda boy va rang-barangdir. Cho‘l va dasht, tog‘lar va adirlar, pasttekistliklar va daryo qirg‘oqlari yonma-yon joylashib ajoyib manzara hosil qiladi. Bu aqil bovar qilmaydigan bo‘lib tuyulishi mumkin, ammo aslida Markaziy Osiyoning qo‘shni mintaqalari bilan taqqoslaganda, O‘zbekiston tog‘laridagi maydon birligiga nisbati bo‘yicha o‘simliklar soni bir necha barobar ko‘p.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 19-avgustdagi PQ-4421 sonli qarorida ko‘rishimiz mumkinki fundamental, amaliy va innovasion tadqiqotlar olib borish hamda ularning natijalarini ishlab chiqarishga keng joriy etishga alohida to‘xtalib o‘tilgan. Respublikamizda dorivor o‘simliklarni

yetishtirish va xom ashyalarini qayta ishlash ular asosida dori vositalarini ishlab chiqishni keng yo'lga qo'yish zarur.

Ushbu vazifalarni hal etish esa, ilmiy-amaliy muammolarni chuqur tadqiq etishning zarurligi tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

Mavzuni o'rganilganlik darajasi: Mahalliy aholi bunday o'simliklarning mo'jizaviy kuchi haqida oldindan bilishadi, ular istemol qilinadi, zirovar sifatida ovqatlarga qo'shiladi, choy damlanadi, dori sifatida ishlatiladi, shuningdek kasmetologiya yo'nalishida ham qo'llaniladi. Dorixonalar va kosmetika do'konlarida monoo'tlardan maxsus o'simlik damlamasi, vanna uchun o'simlik preparatlari, turli xil foydala qo'shimchalar, efer moylari va boshqalardan xarid qilish mumkin. Har bir mahsulot tarkibida tabiiy minerallar, vitaminlar va biologik faol moddalar mavjud.

O'zbekistonda eng keng tarqalgan dorivor o'simliklardan rayhon (bazilik), kashnich (coriander), arpabadyon, yalpiz, sebarga hisoblanadi. Yovvoyi o'simliklarni tekisliklarda va tog'larda topish mumkin, shuningdek, bozorlar va dorixonalarda sotib olish mumkin.

Shunday o'simliklardan biri bo'lgan Sebarga (trifolium)-o'simligi burchoqdoshlar oilasiga mansub ko'p yillik o'simlik hisoblanadi.

Sebergani butun O'zbekiston bo'ylab topish mumkin, lekin eng muhim-namligi juda yuqori bo'lgan joylarda u ko'proq bo'ladi. O'zbekiston hududida bir vaqtning o'zida bir necha turdagisebarga bir necha turdagi sebarga o'sadi, ularning har bir an'anaviy tibbiyotda keng qo'llaniladi. Qizil sebergadan damlama tayyorlanadi va taloq kasalliklarida qo'llaniladi. O'tloq sebergasi branxid, yo'tal, kamqonlik, bezgak, astma uchun ishlatiladi. Oq sebergadan tonik, og'riq qodiruvchi va kuch beruvchi dorivor sifatida ishlatiladi.

O'zbekiston hududida seberganing bir necha turi uchraydi (o'tloq sebergasi, qizil va oq sebarga).

O'tloq se bargasi asosan O'zbekiston hududida ko'p uchraydigan turi hisoblanadi. Uning bo'yi 25-50 sm ga yetadigan ko'p yillik o't o'simlik. Uning barglari uzun bandli, uch yaproqchali, poyasida ketma-ket joylashadi. Pastdagi barg bo'lakchalari tuxumsimon, mayda tishsimon qirrali yuqoridagilari – cho'zinchoq, tekis qirrali. Gullari mayda 2-3,5 sm keladigan kallakcha shaklidagi boshqoqcha to'pgulda joylashgan. Mevasi - bir urug'li dukkak.

April –sentyabr oylarida gullaydi, mevasi iyun oktyabrda yetiladi.

Uning ildizi o'q ildiz tizimli. Ildiz tizimida tugunak bakteriyalar hamkorlikda hayot kechiradi. Ular shu o'simliklar ildizida yashab, havodagi erkin azotni

o'zlashtiradi. Tugunak bakteriyalar tuproqdagi azotli birikmalarga boyitib, tuproq hosildorligini oshiradi.

Guli mayda, qizil, oq, binafsha. Gulto'plami dumaloq, ba'zida shingilsimon. Bir to'plamda 100— 135 gul mavjud. Mevasi 3-6 urug'li rangi sariq, qo'ng'ir. Urug'i sariq, binafsha; mayda, 1000 ta urug'i vazni 1,2-2 g. Urug'i 1-2° haroratda unib chiqadi. 15-29° da yaxshi o'sib rivojlanadi. Ekilganidan keyin 6-7 kunda unib

chiqadi.

Geografik tarqalishi. O'tloq se bargasi Yevropa, Shimoliy Afrika, G'arbiy va O'rta Osiyo o'lkalarida uchraydi. Rossiyaning yevropa qismida Sibr, Uzoq Sharq va Kamchatkada ham uchraydi. Bizning hududimiz ariq va daryo bo'ylarida, daryo vodiylarida, begona o't sifatida bedapoyalarda, asosan tog' etaklarida, adirlar va sug'oriladigan maydonlarda o'sadi.

Xalq tabobatida se barganing yer ustki qismi va guli ishlatiladi. O'simlikni gullagan vaqtda uning yer ustki qismi yoki ayrim gullari yig'iladi va soya yerda

quritiladi. Tibbiyotda bir nechta kasalliklarni davolashda ishlatiladi. Buyrak kasalliklarida siydik haydovchi vosita sifatida foydalaniladi. Yiringli kasalliklarda biriktiruvchi sifatida antiseptik, o'pka yallig'lanishida va yana bir qator kasalliklarda qo'llaniladi. Bundan tashqari o'tloq se bargasidan bronxit, yo'tal, kamqonlik, bezgak, astma kasalliklarini davolashda ishlatiladi.

Undan yana yem hashak sifatida ham foydalaniladi va shu maqsadda o'stiriladi.

Kimyoviy tarkibi va ishlatilishi. O'tloq se bargasining yer ustki qismi tarkibida 262 mg % gacha C va B guruh vitaminlar, 50 mg % gacha karatinoidlar, kumarinlar, 2,7 % gacha flavonoidlar, izoflavoklar, 4,5 % qandlar, 5,6 % shilliq oshlovchi va boshqa moddalar bor.

Qizil se barga Trifolium pratense L - se barga turkimiga mansub ko'p yillik, bazan bir va ikki yillik kenja turlari bor o'simlik hisoblanadi. Ildizi yaxshi rivojlangan o'q ildiz, sershox, 1,5 m chuqurlikka kirib boradi. Poyasi o'tsimon, tik o'sadi, bo'yi 1-1,5 m bo'ladi. O'simlik yaxshi to'planadi, 10 tagacha poya hosil qiladi. Bargi murakkab, uchqo'shaloq, yon bargchalari tukli.

Uning tarkibida yuqori to'yimli ko'kat, pichan, silos, vitaminli o't uni tayyorlanadi. 100 kg ko'katida 20 ozuqa birligi, 2,7 kg oqsil, 380 g kalsiy, 70 g fosfor, 400 mg karotin; 100 kg pichanida esa 52,2 ozuqa birligi, 7,9 kg oqsil, 1200 g kalsiy, 340 g fosfor, 2500 mg karotin mavjud. Bir dalada Se barga 2-3 yil davomida o'stiriladi. Har o'rimda 1-3marta sug'oriladi.

To'yimli pichan, ko'kat olish uchun gullagan davri boshlanishi bilan o'rib olinadi. O'zbekistonda qizil Se barga ning O'zbekiston sholichilik ilmiy tadqiqot institutida UzRos (1954) va O'zbekiston 3 (1981) navlari chiqarilgan va barcha

viloyatlar uchun iqlimlashtirilgan.

Qizil sebgadan asosan damlamalar tayyorlanadi va taloq kasalliklarini davolash va oldini olishda qo'llaniladi.

Sebarga tuproqni azot bilan boyitadi. Har gektar erda 1 yil davomida 150-200 kg azot to'playdi, shundan 30-40 % i tuproqda qoladi.

Xulosa. Sebarga tarkibda ozuqa moddalar, oqsil, azot, kalsiy, fosfor, karotin kabi moddalar saqlaydi. Tarkibida tugunak bakteriyalar hamkorlikda yashab tuproqni azot bilan taminlaydi. 1gektar maydonda 100-200 kg sof azot to'playdi. Tarkibi juda boy foydali elementlar bo'lganligi sababli tibbiyotda keng qo'llaniladi.

Shu sababli Sebgani maydonlarini kengaytirish va o'simlikning dorivor xususiyatlaridan unumli foydalanish mamlakatimiz farmatsevtika sanoatining rivojlanishida muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1 X.N.Atabayeva, J.B.Xudoyqulov O'simlikshunoslik Toshkent "Fan va texnologiya" 2018 yil 408 bet

2 S.Xoliqov, O'.Protov, A, Fayziyev O'simliklar aniqlagichi 1995-yil 90-

3 H.Atabayeva, Z.Yuldasheva, A.Islomov Botanika yem-xashak yetishtirish agronomiya asoslari. Darslik. Toshkent. Yangi asr avlodi 2008

4 H.T.Avezov, Z.A.Sulaymonova Biofaol moddalar kimyosi. Qo'llanma Buxoro 2021 yil

